

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ІНТЕГРАЛЬНОЇ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

НУСІНОВА О. В.

кандидат економічних наук

Київ

Враховуючи різноплановість категорії «економічна безпека», для її оцінки більшість авторів використовує інтегральний показник, який визначається на підставі адитивної згортки часткових показників, що характеризують різні складові безпеки.

У роботі [1] з метою підвищення об'єктивності аналізу запропоновано визначити залежність між інтегральним показником та його складовими за допомогою множинного кореляційно-регресійного аналізу за аналогією з методом Альтмана. При цьому даним автором було визначено лінійні регресійні моделі окремо для великих і малих торговельних підприємств Донецької області, а також критерії розташування підприємств у зоні безпеки та небезпеки.

У роботі [2] пропонується не проводити нормалізацію часткових показників, а визначити їх в балах за експертними оцінками. На наш погляд, це збільшує ступінь суб'єктивізму отриманого показника.

Загальним недоліком використання методу адитивної згортки є необхідність визначення нормативів та коефіцієнтів вагомості для кожного часткового показника. При цьому обґрунтування як самого переліку часткових показників, так і відповідних коефіцієнтів вагомості, є значною мірою суб'єктивним. Крім того, не завжди є можливість визначення цих нормативів, а також для певних підприємств і показників існують індивідуальні особливості, які потрібно враховувати у відповідних нормативах.

У роботі [3] при визначенні інтегрального показника безпеки замість методу адитивної згортки використовувати метод середнього геометричного:

$$I = \sqrt[N]{\prod_{n=1}^N Z_n}, \quad (1)$$

де Z_n – частковий показник безпеки, виражений у долях.

Обмеженням загальноприйнятих методів є те, що усі часткові показники повинні бути безрозмірними та вираженими у долях. Але найголовнішою проблемою методів адитивної згортки та середнього геометричного є те, що низький рівень по одній складовій безпеки компенсується за рахунок високого рівню по іншій складовій. На нашу думку, при визначенні фінансової безпеки така компенсація неможлива, тому що відсутність загроз по одній складовій не може зменшити загрози по іншій. Тому при визначенні інтегрального показника фінансової безпеки більш адекватним є застосування принципу найгіршого варіанту, тобто низький рівень

безпеки визнається у разі існування загроз хоча б по одній складовій безпеки. Розглянемо методику інтегральної оцінки економічної безпеки підприємства.

Пропонуємо відрізнити локальну та інтегральну оцінку економічної безпеки. Локальна оцінка проводиться за однією зі складових економічної безпеки або її групою. При цьому до нормативного рівня змінюються показники лише по цієї складовій, а по інших складових – значення показників залишаються на фактичному рівні. При інтегральній оцінці змінюються показники по усіх складових. Але слід зазначити, що для різних складових безпеки інтегрування проводиться по-різному.

Вважаємо доцільним виконувати інтегральну оцінку економічної безпеки шляхом послідовного інтегрування кожної складової економічної безпеки знизу вгору за кожним рівнем ієрархії показників (рис. 1).

Відповідно до рис. 1, на нижньому рівні ієрархії показників економічної безпеки знаходиться безпека техніко-економічного стану. Усі показники, які можуть бути використані для оцінки техніко-економічного стану підприємства, пропонуємо об'єднати у три однорідні групи:

- 1) показники, що характеризують стан і рух основних засобів;
- 2) показники ефективності використання основних засобів;
- 3) показники ефективності використання ресурсів.

Оскільки значення показників першої групи прямо не пов'язане з результатами діяльності підприємства або його витратами, то величину недоотриманої вигоди або втрат, які несе підприємство через недосягнення показниками першої групи своїх нормативів, запропоновано визначити на основі економіко-математичної моделі залежності рентабельності активів від зазначених показників.

Підставляючи в отриману економіко-математичну модель рентабельності активів по черзі фактичні та нормативні значення показників якісного складу основних засобів, визначається недоотримана частка рентабельності. Далі розраховуються відповідно величина прибутку і EBITDA, які могли б бути отримані підприємством при досягненні показниками якісного складу основних засобів своїх нормативів.

Втрати підприємства від недосягнення коефіцієнтами другої групи їх нормативних значень розраховуються як різниця фактичної та нормативної величини виручки від реалізації або чистого прибутку. Останні можуть бути визначені на підставі будь-якого коефіцієнта другої групи шляхом його прирівнювання до свого нормативного значення.

До показників третьої групи відносяться, зокрема, коефіцієнти матеріало- та енерговіддачі товарної продукції підприємства. Зазначені коефіцієнти дозволяють визначити величину втрат підприємства, пов'язаних із понесенням наднормативних витрат (перевитратами).

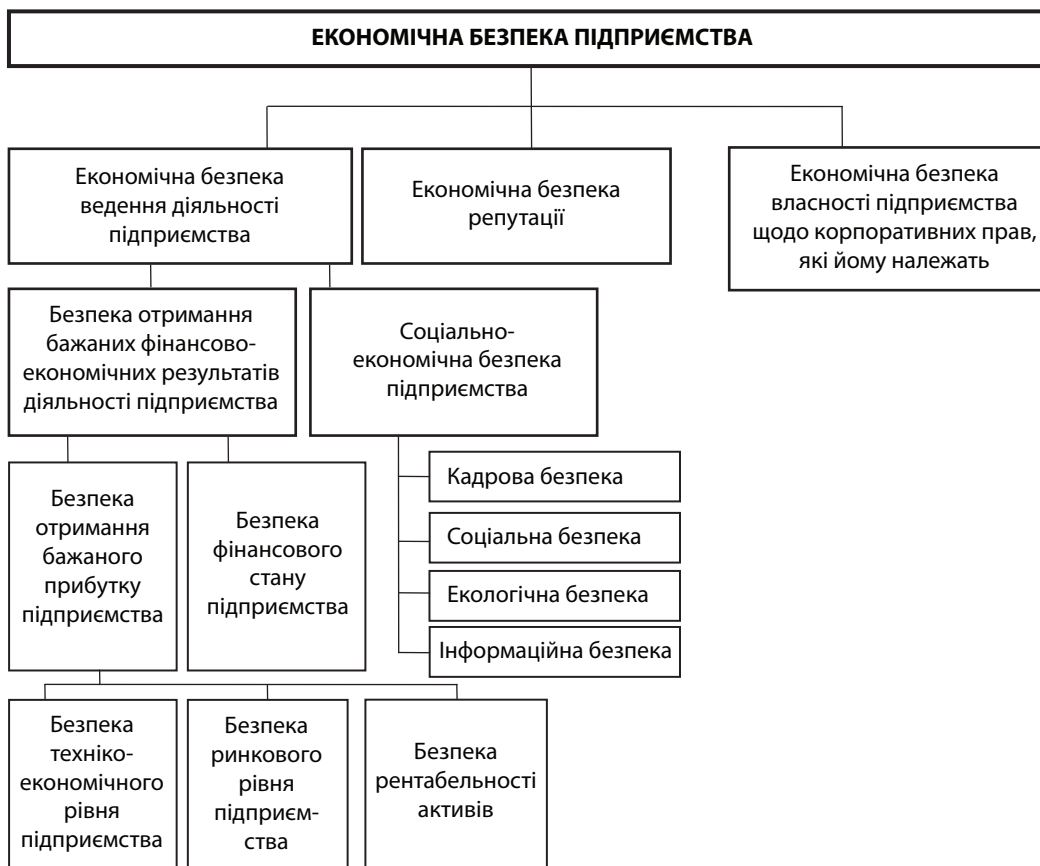

Рис. 1. Класифікація складових економічної безпеки підприємства

Виходячи з того, що будь-які витрати підприємства зменшують його прибуток, можна стверджувати, що величина наднормативних витрат ресурсів – це є недоотриманий прибуток підприємства та відповідна недоотримана величина EBITDA.

Наступною складовою безпеки отримання бажаного прибутку є безпека ринкового рівня підприємства, яка характеризує здатність підприємства конкурувати на ринку товарної продукції та займати там певну нішу.

Аналогічно методиці оцінки безпеки техніко-економічного рівня підприємства, при оцінці безпеки ринкового рівня величина недоотриманого EBITDA, внаслідок недосягнення підприємством нормативного обсягу реалізації продукції, враховується при визначенні еталонного значення умовно-ринкової вартості підприємства. Надалі оцінюється загальний рівень безпеки отримання бажаного прибутку.

При цьому необхідно пам'ятати, що техніко-економічний рівень впливає на положення підприємства на ринку, оскільки перевищення середньогалузевих нормативів змінних виробничих витрат при відносно однаковому діапазоні цін зменшує маржинальний прибуток підприємства. Вдосконалення технології виробництва покращує якість готової продукції, що дозволяє вийти на нові ринки збуту, підвищити ціну тощо. З огляду на це спочатку визначається величина прибутку, яка була б у підприємства у разі досягнення безпеки техніко-економічного та ринкового рівня.

Загальна величина недоотриманого прибутку від недосягнення нормативів безпеки отримання бажаного

прибутку визначається за найгіршим варіантом, тобто найбільшим обсягом прибутку, який був неотриманий.

Далі з урахуванням цієї величини недоотриманого прибутку визначається еталонна вартість бізнесу та локальний коефіцієнт безпеки отримання бажаного прибутку.

На одному рівні з безпекою отримання бажаного прибутку знаходиться безпека фінансового стану. Оцінка фінансового стану може проводитись як з використанням класичних методів коефіцієнтного та інтегрального аналізу, так і з використанням авторських методик. Нормативи показників встановлюються суб'єктами оцінки.

Згідно з наведеною ієрархією загроз економічній безпеці, загроза погіршення фінансового стану ідентифікується на другому рівні як основна у діяльності підприємства. Її проявами є недоотримання підприємством частини грошового потоку через невідповідність фінансового стану встановленим зовнішнім та внутрішнім нормативам. Відповідно, протистоїть даній загрозі безпека фінансового стану, рівень якої визначається за запропонованою нами концепцією як співвідношення фактичного та еталонного значення умовно-ринкової вартості бізнесу, яке було б досягнуте підприємством при дотриманні нормативів фінансового стану.

Еталонне значення умовно-ринкової вартості, яке було б досягнуте підприємством в зоні безпеки фінансового стану, визначається шляхом підстановки у економіко-математичну модель умовно-ринкової вартості нормативної величини EBITDA, яка була б отримана підприємством при відповідності показників фінансового стану нормативам.

У процесі порівняння фактичних показників фінансового стану з нормативами можуть виникнути відхилення як у гірший, так і у кращий бік. Нами розглядаються тільки ситуації, коли фактичні значення показників гірші за прийняті нормативи. Якщо у підприємства в наявності більше активів, ніж це необхідно для досягнення нормативу фінансового стану, ми вважаємо, що це забезпечує економічну безпеку, тобто фактична умовно-ринкова вартість дорівнює еталонній вартості.

Під час оцінки безпеки фінансового стану, окрім прибутку, недоотриманого внаслідок порушення нормативів фінансового стану, потрібно враховувати збиток від можливого банкрутства підприємства. Залежно від наслідків банкрутства цей збиток може змінюватись від мінімальної втрати частини активів для погашення зобов'язань до повної втрати контролю над підприємством його поточними власниками. При оцінці безпеки фінансового стану пропонуємо зазначені втрати помножити на ймовірність банкрутства та на отриману величину скоригувати показник прибутку підчас визначення еталонної вартості.

Критична ситуація може не перейти у банкрутство по різних суб'єктивних причинах, зокрема через особисті домовленості керівництва, державний захист підприємств даної галузі тощо. Усе це свідчить про ймовірнісний характер банкрутства.

На наш погляд, необхідно оцінити ймовірність настання банкрутства, зокрема по суб'єктивних причинах. Ймовірність настання банкрутства може визначатись для різних стадій кризи, навіть на стадії відсутності кризи, коли є ймовірність корпоративних конфліктів. При цьому ймовірність повинна визначатись залежно від можливого часу настання банкрутства: через місяць, півріччя, рік. У даному дослідженні використовується річний період.

У структурі загроз потрібно розрізняти загрози початку процедури банкрутства. При цьому окремо необхідно розглянути випадки, коли банкрутство ініціює сам власник та коли банкрутство проводиться за ініціативою кредиторів. У такому випадку підприємства, перебуваючи на стадії банкрутства, не тільки не мають збитків, але навпаки, отримують додаткові економічні вигоди від погашення заборгованості неафілійованих осіб з дисконтом або відстрочки її погашення на тривалий період.

Оцінка банкрутства завжди проводиться на перспективу, тому отримана величина економічних вигід повинна бути помножена на ймовірність банкрутства за ініціативою афілійованих осіб.

Під час оцінки результатів банкрутства за ініціативою афілійованих осіб потрібно враховувати максимум з двох величин: недоотриманого прибутку через невідповідність показників фінансового стану їх нормативам та збитку від банкрутства за ініціативою неафілійованих осіб за вирахуванням економічних вигод від банкрутства за ініціативою афілійованих осіб.

Після оцінки рівня безпеки фінансового стану та безпеки отримання бажаного прибутку визначається безпека отримання бажаних фінансово-економічних ре-

зультатів діяльності. При цьому необхідно визначати загальну суму нормативного прибутку, який був би у підприємства при досягненні усіх груп нормативів даного виду безпеки. Як і у попередніх випадках, недоотриманий прибуток визначається за найгіршим варіантом.

Локальний коефіцієнт безпеки отримання бажаних фінансово-економічних результатів діяльності визначаємо як співвідношення фактичної вартості бізнесу та еталонної, яку мало б підприємство за умови відповідності прибутку його нормативній величині для даного виду безпеки. На одному рівні з цим показником безпеки знаходиться соціально-економічна безпека.

Загрози соціально-економічній безпеці не можуть бути оцінені у вартісному виразі, але для різних видів цієї безпеки існують внутрішні або зовнішні нормативи. Тому пропонуємо визначати економічні вигоди від досягнення зазначених нормативів.

Якщо нормативи є зовнішніми, економічні вигоди від їх досягнення встановлюються у розмірі економії можливих штрафів. Для внутрішніх нормативів економічні вигоди можуть визначатись або за рівнянням регресії рентабельності, або за величиною необхідних інвестицій. Якщо існує кореляційний зв'язок показників загроз з рентабельністю діяльності підприємства, з метою визначення економічних вигід можуть використовуватись відповідні регресійні залежності. На заключному етапі визначається еталонна вартість підприємства з урахуванням зазначених економічних вигід.

Після оцінки рівня соціально-економічної безпеки та безпеки отримання бажаних фінансово-економічних результатів діяльності визначається безпека ведення діяльності підприємства. Для визначення рівня даного виду безпеки необхідно розрахувати загальну величину недоотриманого прибутку від того, що нормативи безпеки ведення діяльності не були виконані, тобто, на відміну від попередніх показників безпеки, знаходиться сума величин недоотриманого прибутку, а не максимум з них.

На одному рівні з безпекою ведення діяльності підприємства знаходиться економічна безпека репутації. Розглянемо методичні підходи до її визначення.

Для визначення рівня економічної безпеки репутації визначається нормативна величина вартості підприємства за умови досягнення нормативу репутації. Як норматив репутації може бути використане максимально можливе значення або кращі значення конкурентів. З використанням величини за наведеними нами формулами визначається еталонна вартість бізнесу та локальний коефіцієнт економічної безпеки репутації.

Після оцінки рівня економічної безпеки репутації та безпеки ведення діяльності підприємства визначається інтегральний показник економічної безпеки підприємства. При цьому використовується принцип найгіршого варіанту, тобто за еталонну вартість обирається найбільше її значення: або визначене при оцінці економічної безпеки репутації, або при оцінці безпеки ведення діяльності підприємства.

ВИСНОВКИ

Таким чином, доцільно розрізняти локальні та інтегральні показники безпеки. Локальні показники визначаються за кожною складовою економічної безпеки окремо на підставі величини недоотриманих вигід через невідповідність показників, що характеризують рівень оцінюваного виду безпеки, їх нормативам. Для інтегральної оцінки економічної безпеки враховується максимальна величина недоотриманих вигід на кожному рівні ієрархії економічної безпеки, що дозволяє усунути властиву традиційним методикам проблему компенсації низького рівня безпеки по одній складовій за рахунок інших складових безпеки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Дем'яненко Г. Є.** Економічна безпека торговельного підприємства: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.05 / Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М.Туган-Барановського.– Донецьк, 2003.– 18 с.
2. **Мунтіян В. І.** Економічна безпека України.– К. : КВІЦ, 1999.– 463 с.
3. **Шабінський О. В.** Економічна безпека підприємств аграрного сектора України: теорія, методологія та механізм реалізації: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.00.04 / Луган. нац. аграр. ун-т.– Луганськ, 2010.– 40 с.